

Kur'an'da Boşanmanın Hukukî Sonuçları Legal Consequences Of Divorce In The Qur'an

Dr. Hasan ÇINAR Doktor / Ankara İl Müftüsü

Doctor / Ankara Muftiate

hasancinar36@hotmail.com

Orcid: 0000-0001-5346-9943

Atıf/©: Çınar, Hasan (2023). Kur'an'da Boşanmanın Hukukî Sonuçları, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 10-19, 1-27

Citation/©: Cinar, Hasan (2023). Legal Consequences Of Divorce In The Qur'an, Kafkas University Faculty of Divinity Review. Issue 10-19, 1-27

Makale Bilgisi / Article Information:

Doi : [10.17050/kafkasilahiyat.1110938](https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.1110938)

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 29 April/ 29 Nisan 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 02 June/ 02 Mayıs 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 January / 28 Ocak 2023

Volume / Cilt: 10; Issue / Sayı: 19 Pages / Sayfa: -1-27

Suggested ISNAD Citation: Hasan Çınar, "Kur'an'da Boşanmanın Hukuki Sonuçları", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/18 (Ocak-January 2023), 1-27.

Notlar/Notes

Bu makale 2020 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümünde tamamlanmış olan, "Kur'an-ı Kerim'de Evliliğin Sonlandırılması" isimli doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

www.dergipark.org.tr

Legal Consequences Of Divorce In The Qur'an Hasan Çınar

Abstract

According to Islamic Law, divorce is the termination of marriage based on certain rules at the request of one or both of the couples who have married with a certain agreement. With the divorce, some rights and obligations disappear immediately, and some disappear after a certain period of time. Some of them are on the care of spouses and some of them on the care of children. The concept of Iddah is an important concept in divorce. It is necessary for a woman to wait for violence, to overcome a difficult psychological situation. The reasons for the claim are that if her husband has passed away, the woman mourns the death of her husband and comes out of this psychological situation, and if there is a child in her womb, quarrels are avoided. If the marriage contract has been concluded but no zafah or halvet has been realized, if there is no iddah to wait for the woman in the divorce that has taken place, in this case, if the act of marriage has been realized (halvet / zifaf has been performed), in this case, if the woman is pregnant, the woman's term is until she gives birth. Mehir, alimony and Mut are concepts that have different rights and obligations. In this article, we will try to understand this issue in the axis of the Quran and hadiths.

Key words: Islamic Law, Marriage, Iddet, Marriage, Alimony, Mut'a.

Kur'an'da Boşanmanın Hukukî Sonuçları Hasan Çınar

Öz

İslam Hukukuna göre boşanma, belirli bir anlaşma ile evlenmiş olan çiftlerden birinin veya ikisinin birden isteğiyle belirli kurallara istinaden evliliğin sonlandırılmasıdır. Boşanma ile birlikte bazı hak ve yükümlülükler hemen, bazıları ise belirli bir zaman sonra ortadan kalkmaktadır. Bunların bir kısmı eşler, bir kısmı ise çocukların bakımı üzerinedir. İddet kavramı boşanmada önemli bir kavramdır. Kadının iddet beklemesi, zorlu bir psikolojik durumun üstesinden gelmesi için gereklidir. İddetin sebepleri, kocası vefat ettiyse kadının ölen kocasının yasını tutması ve bu psikolojik durumdan çıkması, nesep konusunda ve rahminde çocuk varsa bununla ilgili konularda şaibelerin önüne geçilmesi görülmektedir. Nikâh akdi gerçekleşmiş olduğu halde zifaf ya da halvet gerçekleşmemiş ise bu durumda gerçekleşen boşanmada kadın için beklemesi gereken bir iddet yok iken, nikâh akdi fiili (halvet/zifaf vuku bulmuş) olarak da gerçekleşmiş ise bu durumda kadın hamile ise kadının iddeti çocuğunu doğurana kadardır. Bu çalışmada söz konusu konu Kur'an ve hadisler ekseninde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Nikâh, İddet, Mehir, Nafaka, Mut'a

GİRİŞ

Boşanma hak ve yükümlülük barındıran evliliğin sonlandırılması demektir.¹ Bunun da bazı hukukî sonuçları vardır. Çalışmada boşanmanın hukuki sonuçlarından iddet, mehir, nafaka, süknâ mükellefiyeti ve tarafların yeniden evlenme talepleri ile gündeme gelen şer'î tahlil konusu ele alınmıştır.

1. Kur'an'da Talâk ve Doğurduğu Sonuçlar

Eşler açısından boşanma ile birlikte birçok hak ve yükümlülük ortadan kalkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan "Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki Allah, hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir."² ve "Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerinin sonuna yaklaşınca ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın..."³ âyetleri boşamaya ve boşama sonrasında yapılması gerekenlere işaret etmektedir.

Boşanma ile birlikte bazı hak ve yükümlülükler hemen, bazıları ise belirli bir zaman sonra ortadan kalkmaktadır. Bunların bir kısmı eşler, bir kısmı ise çocukların bakımı üzerinedir.

1.1. İddet ve Çeşitleri

"İddet", sözlükte "bir şeyi saymak, sayılan bir şeyin miktarı, limiti ve az olsun çok olsun topluluk" manasında kullanılmaktadır. İddet kelimesinin çoğulu "ided" şeklindedir.⁴

Cahiliye döneminde de mevcut olan bu uygulamada örneğin kocası ölen kadın için bir yıllık bekleme ve yas tutma süresi öngörülmekteydi. İslam hukukunda iddet "bir erkeğin ya da kadının evlilik sona erdikten sonra başka bir kimseyle evlenebilmesi için geçmesi gerekli olan süredir." şeklinde tanımlanmaktadır.⁵

Kadının iddet beklemesi, zorlu bir psikolojik durumun üstesinden gelmesi için gereklidir. İddetin sebepleri, kocası vefat ettiyse kadının ölen kocasının yasını tutması ve bu

¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhâmmed b. Mûkerrem, Lisânu'l-Arab, (Beyrût: Dâru Sadr, t.y.) 10/225, 226; Muhammed b. Ya'kub, Firûzâbâdî, Kâmusû'l-Muhit, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005), 904; Rağîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, Müfredât fî Ğarîbi'l-Kurân, (y.y: b.y, t.y.), 306.

² Bakara 2/227. (وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)

³ Bakara 2/231. (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخَوْهُنَّ بِمَعْرُوفٍ)

⁴ Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhâmmed b. Mûkerrem İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab (Beyrut: Dâru Sadr, 1993) 3/281-284; Muhammed b. Muhammed bin Abdürrezzâk el-Hüseyinî Zebîdî, Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs. (y.y: Dâru'l-Hidâye, t.y.) 8/357.

⁵ İsfahânî, Müfredât fî Ğarîbi'l-Kurân, 324; Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuki İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, (İstanbul: Bilmen Yayınevi,1968) 2/368; Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü. (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2016) 229; Hayrettin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 45; Abdullah Kahraman, Fıkıh İlmi ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü, (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 106.

psikolojik durumdan çıkması, nesep konusunda ve rahminde çocuk varsa bununla ilgili konularda şaibelerin önüne geçilmesi görülmektedir. Bunun yanında yeni bir evliliğe psikolojik açıdan hazır olması da belli bir sürenin geçmesini gerektirmektedir.⁶

İddet süresi içerisinde olan bir kadınla evlenmek haram, hukuken de geçersizdir. Nitekim Hz. Ömer'in yasağa rağmen iddet süresi içerisinde evlenen bir çifti, daha sonrasında da evlenememeleri şeklinde cezalandırdığı rivâyet edilmiştir.⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de iddet kelimesi bu anlamıyla Bakara sûresi 2/232, 234, 235, 240, Ahzâb 33/49, Talâk 65/1 ve 4. âyetlerde olmak üzere 7 yerde geçmektedir.

Bakara sûresi 2/228. âyette iddetin süresi hakkında bilgi verilirken kurû' lafzı kullanılmıştır.

Kurû' Kavramı (الْقُرْءُ – الْقُرْءُ): Bakara Sûresi 2/228. âyette Yüce Allah, "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler..."⁸ buyurarak kurû' lafzı ile iddetin ne olduğu ve süresi hakkında bilgi vermiştir.

Âyet-i kerîmede geçen (الْقُرْءُ – الْقُرْءُ) ifadesi "kadının özel günlerine geçişini" ifade etmektedir. Diğer yandan hem temizlik hem âdet günleri için kullanılması, tartışmalara ve görüş ayrılıklarına sebep olmuştur.⁹

İbn Ömer, Hz. Aişe, Zeyd b. Sabit, İmam Mâlik ve İmam Şâfi'ye göre "kurû'" kelimesi ile ay halinden temizlenme anlamına gelen "tuhûr" kastedilmektedir. Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü de bu yöndedir. Hz. Ömer, İbn-i Mesûd, Ebû Mûsa el-Eşârî, Ebu'd-Derdâ, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in diğer bir görüşüne göre ise "kurû'" dan maksat ay halini görmektir" demişlerdir.¹⁰

⁶ İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhâmmed b. Ahmed b. Muhâmmed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 3/108; Kâsânî, Alauddin Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedâi'u-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986,) 3/204, 206; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfi fi Fikhi'l-İmâm Ahmed*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994,) 3/107; Ateş, *Kur'ânı Kerîm'de Evlenme ve Boşanma İle İlgili Ayetlerin Tefsîri*, 264; Demircan, Adnan, Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh, *Diyanet İlmî Dergi*, 49/3, 26.

⁷ Halil İbrahim Acar, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2000), 21/469.

⁸ Bakara 2/228. وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِعَوَّلْتُهُنَّ (أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

⁹ Kurtubî, Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kurân* thk. Hişâm b. Semîr el-Buhârî (Riyâd, Daru Âlemü'l-Kütüb, 2003,) 3/112-113; İsfahânî, *Müfredât*, 402; Celal Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1971.) I, 182; Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, (Ankara: Saray Matbaacılık, 4. Baskı, 2012), 1/361. Rifat Uslu, Talâk Sûresinin Aile Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi, *USAD*, 11/59, (2018), 1441.

¹⁰ Kurtubî, 3/113-116; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmail b. Amr b. Kesîr el-Kurayşî ed-Dımeşkî, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme, ((y.y), Dâru Tîbe, (t.y.), 1/606, 608; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Zehraveyn Yayınevi, (t.y)), 2/105-106; İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, (İstanbul: Damla Yayınevi, 8 Baskı, (t.y.)), 1/391.

Âyet-i kerîmenin devamında "... Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz..." buyrulur kadınlar iddetleri konusunda doğru bilgi vermekle mükellef kılınmışlardır.¹¹

İddet beklemek vaciptir. İddet beklemenin vücûbiyeti kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Bakara sûresi 228. âyet ve Hz. Peygamber'in Fatıma binti Kays'a "*İddetini İbn-i Ümmi Mektum'un evinde bekle*" buyurması, delil olarak kabul edilmektedir.¹²

Hiz. Peygamber, "*Boşama hakkı erkeklere, iddet beklemek ise kadınlara aittir.*" buyurmuştur.¹³

Taraflar açısından İddet ile birlikte nafaka, mesken gibi konularda hak ve sorumlulukların ortaya çıkması söz konusudur. İddet; talâk, fesih, tefrîk, irtidat, gâiblik ve ölümle gerçekleşmektedir. İddet; ay, kurû', hamilelik, kocanın mefkûd oluşu ve istibra gibi çeşitleri üzerinden açıklanmaktadır.

Bazı âlimler bu âyetin Talâk 4, Ahzab 49. Âyetler ile neshedildiğini ifade etmişlerse de burada söz konusu olan nesh değil tebyîn ve tahsisdir.¹⁴

Nikâh akdi gerçekleşmiş olduğu halde zifaf ya da halvet gerçekleşmemiş ise bu durumda gerçekleşen boşanmada kadın için beklemesi gereken bir iddet yoktur. Dolayısıyla boşanmadan hemen sonra evlenmesi mümkündür.¹⁵ Söz konusu durum Ahzâb Sûresi 49. âyette "*Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara müt'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.*"¹⁶ buyrulmaktadır.

Nikâh akdi fiili (halvet/zifaf vukubulmuş) olarak da gerçekleşmiş ise bu durumda kadın hamile ise kadının iddeti çocuğunu doğurana kadardır. Konu, "*Hamile olanların bekleme süresi ise hamileliğin bitmesiyle sona erer.*" ifadeleriyle açıklanmıştır.¹⁷

¹¹ Bakara 2/228, (وَلَا يَجِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ); İbn Kesîr, 1/609; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, (Beyrût: Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (t.y)), 1/300.

¹² Fahreddin er-Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyin et-Teymî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı, 1999,) 6/433

¹³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-'Azmi, (Abû Dabî, Müessesetü Zeyd b. Sultan, 2004), Hadis No: 2163.

¹⁴ Veysel Güllüce, *Âyetlerin Mensûh Sayılmasında Rol Oynayan Yaklaşımlar*, İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi Dağıtım, 2007, 114-115.

¹⁵ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/395.

¹⁶ Ahzâb 33/49 (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَنْعُوهُنَّ وَسَرَخُوهُنَّ (سَرَاحًا حَبِيلاً))

¹⁷ Talâk 65/4, (...وَأَوْلَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ...); Kurtubî, 18/166.

Bu konuda cumhurun ittifak ettiği görüş kocanın vefatından sonra karısının doğumu ile iddetinin bittiği yönündedir.¹⁸

Diğer yandan hamile iken kocası vefat eden kadının iddeti konusunda Hz. Ali ve İbn Abbas'tan iki süreden en uzun olanının o kadının iddeti olacağı rivâyet edilmiştir. Eb'adü'l-Eceleyn (أَبْعَدُ الْأَجَلَيْنِ) şeklinde isimlendirilen bu uygulamaya göre kadın iki süreden hangisi daha uzun ise o süreye göre iddet bekler.¹⁹

Konu hakkındaki şu rivâyet cumhurun görüşünü desteklemektedir: Kocasının vefatından 40 gün sonra doğum yapan bir kadının iddeti sorulduğunda İbn Abbas, iki sürenin uzun olanının dikkate alınması yönünde fetva vermiştir.²⁰ Ebu Seleme, "Hamile olanların bekleme süresi ise hamileliğin sona ermesiyle sona erer."²¹ âyetini okuyunca Ebû Hureyre bu fetvadan yana görüş bildirmiş, İbn Abbas kölesi Küreyb'i konu hakkında bilgi alması için Ümmü Seleme'ye göndermişti. Ümmü Seleme, "Eslem kabilesinden Sübey'a'nın kocası, o hamile iken öldürüldü, Sübey'a kocasının vefatından kırk gün sonra doğumunu yaptı. Hz. Peygamber onun Ebû Senâbil ile nikâhını kıydı." demişti.²²

Ömer İbnü'l-Hattâb'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Kadın, kocası defnedilmeden tabutunda iken bile doğursa helal (iddeti bitirmiş) olur."²³ Müfessir Fahreddin er-Râzî kadının iddetinin çocuğunu doğurmakla son bulacağını, bir an bile beklemesinin yeterli olacağını ifade etmiştir. Ardından Hz. Ali'nin "Bu iki süreden en uzun olanı bekler" görüşünü belirtmiştir.²⁴

İbn Abdülber (ö. 1071) ise bu konuda hadisle kendisine ihticac edilince İbn Abbas'ın Sübey'a hadisine ric'at ettiğinin nakledildiğini belirtmiştir. 'İkrime ve Câbir b. Zeyd'de yukarıdaki Sübey'a hadisi ile fetva vermiştir.²⁵

Abdullah b. Mes'ûd, Şa'bi ve Übey b. Ka'b bu âyeti doğurmayla iddetin biteceği şeklinde anlamış ve söz konusu olan bu âyetin Bakara sûresindeki hamile olmayan ve kocası

¹⁸ Detaylı Bilgi için bkz; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 30/563; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/118-120.

¹⁹ İbn Kesîr, 1/636; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâtürîdî, (Te'vîlâtü Ehli's-Sünne)*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005,) 2/189-190; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/118-120.

²⁰ İbn Kesîr, I/636; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 118-120.

²¹ Talâk: 65/4, (...وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ...).

²² Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerir b. Yazîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmilî Taberî, *Câmi'ul-Beyân fî Te'vîli'l-Kurân* thk. Ahmed Muhammed Şakir, ((y.y.): Müessesetü'r-Risâle, (t.y.)) 23/453, 454;; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 6/467.

²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/119-120.

²⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 6/467.

²⁵ İbn Abdülber, el-İstizkâr 6/213; İbn Kesîr, 1/636; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/118-120.

ölmemiş olan kadınlar için iddeti dört ay on gün olarak belirleyen âyetten sonra nazil olduğunu bildirmişlerdir.²⁶

Hanefî mezhebine göre bâin talâkla boşanmış hamile birisi iddet bekliyorken boşandığı kocası vefat ederse iki iddetten en uzununu bekler.²⁷

Konu hakkında tefsir kaynakları genel olarak incelendiğinde kocası vefat eden kadınların 4 ay 10 gün iddet beklemeleri, boşanmış kadınlardan hamile olanların ise çocuklarını doğurmakla iddetlerinin tamamlanacağı konusunda âlimlerin ittifak ettikleri görülecektir. Kocaları vefat eden hamile kadınların iddeti hakkında ise ihtilaf edilmiştir. "Bu durumda olanlar kocalarının vefatından dolayı 4 ay 10 gün iddet mi bekleyecekler, yoksa hamile oldukları için çocuklarını dünyaya getirmekle iddetleri tamamlanacak mı?" sorusu ihtilafın sebebidir.

Kocası vefat eden hamile kadının iddeti, cumhura göre çocuğunu doğurması veya düşürmesidir. Ali b. Ebi Talib ve İbn Abbas'dan nakledildiğine göre böyle bir kadının iddetinin tamamı, iki iddetten (ölüm ve doğum iddeti) süresi sonra bitendir. Ancak daha sonra İbn Abbas'ın bu görüşünden rücu ettiği nakledilir. Bu konuda yani iki iddet süresinin daha sonra biteni iddet kabul etme hususundaki delili, Bakara sûresinin 234. âyeti ile Talâk sûresinin 4. âyetini cem etmeleridir. Nitekim iddet bekleyen kadın, iki iddet süresinden daha sonra biteni beklerse her iki âyetin gereğini de yerine getirmiş olur. Aksi halde çocuğun doğumunu iddet kabul ederse vefat iddeti ile ilgili âyetle amelî terk etmiş olur. Tercihi cem'e önceleyen Hanefî uleması dışındaki usul âlimlerinin ittifakıyla cem tercihten evlâdır. Dolayısıyla burada kocası vefat eden hamile kadının vefat eden kocası için 4 ay 10 gün iddet beklemesi fitri ve dini bir vecibe iken hamilelik sebebiyle de çocuğunu doğurması ile bu husustaki iddetini tamamlamış olur.

Sonuç olarak böyle bir durumdaki kadının bu iki, (أَخْرُ), (أَبْعُدُ الْأَجَلَيْنِ), (أَقْصَى الْأَجَلَيْنِ) iddet süresinden sonra tamamlanacak olan sürenin gözetilmesiyle iki âyetin de mucibince hareket edilmesi sağlanmış olacaktır. Diğer yandan vefat eden eşe ve ailesine saygı, onun aziz hatırasına hürmet, üzüntülerin paylaşılması ve tarafların psikolojik açıdan desteklenmesi gibi konularda ihtiyata daha uygun ve isabetli olacağı düşüncesiyle konunun tartışılması faydalı olacaktır.²⁸

Hamile olmayan kadın ise hayız görme ve görmeme durumuna göre ayrılmaktadır.

²⁶ Taberî, 23/454.

²⁷ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Hanefî Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, (Kâhire: Matba'atü'l-Halebî, 1937), 3/173,

²⁸ Işık, Şemsettin, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evlenme ve Boşanma*, (Ankara: Nuhbe Yayınları, 2016,) 124.

Ay hali gören kadının iddet olarak üç kurû' beklemesi gerekmektedir. Âyet-i Kerîme'de "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler." buyrulmaktadır.²⁹

Ay hali görmeyen kadının ise beklemesi gerekli olan iddet üç aydır. Âyet-i kerîmede "... Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır..."³⁰

"Ay hali görmeyen kadın" ifadesiyle kastedilen, âyise (yaşlılığı sebebiyle addetten kesilen-menopoz dönemine giren) kadınlar,³¹ ergenlik çağına ulaşmamış küçükler ve bulûğ çağını geçmesine rağmen adet görmeyen kadınlardır. Son iki grup kimseler on yedi yaşından küçük olup bâliğa olmadıkları için hayız görmeyen ve on yedi yaşını geçtiği ve hükmen bâliğ olduğu halde hayız görmeyen kimselerdir.³² Bunun yanında bir ya da iki defa hayız olup da daha sonra hayız olmayan kimseler de bu gruba girmektedir.³³ Âyise olmadığı halde birinci grupta yer alan genç hanımların ne kadar beklemesi gerektiği konusu tartışılmış, hamile olduğu belirlenebilirse doğumuna kadar, belirlenemezse cumhura göre 3 ay, Hz. Ömer'e dayandırılan bir görüşe göre bir sene beklemesi gerektiği belirtilmiştir.³⁴

Kocası ölen kadının iddeti ise yukarıda geçtiği üzere dört ay on gün olarak belirlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de "İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."³⁵ buyrulmaktadır. İncelediğimiz meallerin genelinde de bu tercüme ile uyumlu mana verildiğini müşahade ettik.³⁶

²⁹ Bakara 2/228 (وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ...)

³⁰ Talâk 65/4. (وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ آيَاتِنَا وَأَلْفَاظَ الْكُتُبِ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِ ذَلِكَ وَآمَنُوا بِهَا حَقًّا وَأَنفُسُهُمْ يَرْجُونَ الْآخِرَةَ) (الله يَجْعَلُ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا)

³¹ Örfü göre hayızdan kesilme yaşı elli beş – altmış yaşlarıdır. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/117.

³² Bulûğ yaşı için bkz; Mergînânî, Ali b. Ebî Bekr b. Abdülcelil el-Ferğânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyet'l-Mübtedi*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, (t.y.)), 3/281; Mevsilî, 2/97; Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 7/284; Mecelle 985 ve 987. Maddenin açıklaması için bkz. Ali Himmət, Berki. Açıklamalı Mecelle, (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1978), 193.

³³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/117, 118.

³⁴ Kurtubî, 18/165.

³⁵ Bakara 2/234. (وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ آيَاتِنَا وَأَلْفَاظَ الْكُتُبِ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِ ذَلِكَ وَآمَنُوا بِهَا حَقًّا وَأَنفُسُهُمْ يَرْجُونَ الْآخِرَةَ) Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 117; İsmail Hakkı Bursevî, 1/409.

³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâlî Âlisi*, (Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993,) 238-239; Mustafa Öztürk, *Kuran-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, 2014,) 72-73; Heyet, (Abdülkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım), *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*, (İzmir: TDV Yayın Matbaacılık, 2014,) 36-37; Talat Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (Ankara: Kılıç Yayınevi, (t.y.)), 36-37; Yıldırım, 1/191-192; Heyet, (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), *Kur'an Yolu Meali*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018,) 36-37; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve İzhahlı Meali*, haz. Düccane Cündioğlu, (İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1993,) 536-537; Hasan Basri Çantay (ö. 1964), *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1972), 1/63-64; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâlî*,

Bir diğer âyet-i kerime de ise "İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."³⁷ Müfessirler ve fakihlerin çoğunluğu 234. âyet ile bu âyetin nesh edildiğini ifade etmişlerdir. Diğer yandan iki âyetin muhkem olacağı düşüncesinden hareketle görüşler ortaya konulmuştur. Kocası vefat eden kadın kocasının evinde dört ay on gün iddet bekleyecektir ve devamında bir yıla tamamlamak konusunda tercih sahibi olacaktır. Kocası ölen kadın terekeden hakkını alacaktır. İddeti bittikten sonra malî açıdan problem yaşamaması durumunda bu konuda sorumlu kabul edilen yakınları tarafından ihtiyacı giderilecektir.³⁸

Kocası mefkûd³⁹ olan kimsenin beklemesi gereken iddet ise tartışmalıdır.

Hz. Ömer, kocası mefkûd olan bir kadına dört sene beklemesini, daha sonra ise dört ay on gün daha iddet beklemesi gerektiğini söylemiştir. Bu süre bitiminde tekrar gelen kadına "Artık dilediğin kimseyle evlenebilirsin" demiştir.⁴⁰

Hanefîler kocasının yaşlıları ölünceye kadar kadının bir başka erkekle evlenmesine izin vermezken, Mâlikîler kocanın öldüğü kanaati oluştuğundan dört yıl sonra ölüm iddetini beklemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴¹

1.2. Talâk ve Mehîr İlişkisi

Mehir, "nikâh bedeli, ağırlık, kalın" anlamlarına gelmektedir. Kadının nikâh akdi ile kazanmış olduğu malı ifade eder. Mehîre "ücret, sadak, nihle, alâik, fârîze ve atîyye" de denilmektedir.⁴²

(Ankara: Kılıç Kitabevi, 1982), 36-37; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (İstanbul: Yeni Boyut, 2019), 38-39; Ahmed Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali (Türkçe Anlamı)*, (İstanbul: Sentez Neşriyat, 1981), 38-39; Komisyon, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli (Diyanet Vakfı)*, 36.

³⁷ Bakara 2/240. (وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي (أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

³⁸ Acar, *İddet*, 21/467; Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/38-39; Hasip Asutay, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, (Ankara: TDV Yayınevi, 2015), 38.

³⁹ Kaybolan ve kendisinden haber alınamayan, ölü ya da diri olup olmadığı hakkında bilgi sahibi olunamayan kişiye mefkûd denilmektedir. Erdoğan, 355; Kahraman, 137.

⁴⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsüddîn Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, (Beyrût: Dâru'l- Ma'rife, 1993), 11/36; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/75; Beşir Gözübenli, "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yayınları, 2003,) 28/354.

⁴¹ Serahsî, 11/36; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/75-76; Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, (Samsun: Etüt Yayınları, 1999,) 166-167.

⁴² İbn Manzûr, 5/184; Feyyûmî, 2/582; Zebîdî, 14/156; Erdoğan, 45; Kahraman, 138.

Bir fıkıh terimi olarak mehir, “evlenme sırasında kadına bu adla verilen ya da daha sonra verilmesi kararlaştırılan para ya da mala denilmektedir.”⁴³

Mehrin vücûbiyeti âyet, hadis ve icmayla sabittir.⁴⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de mehrin ahkâmına dair bilgiler yer almaktadır. Bakara sûresi 236. âyette “Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve **mehir de belirlememiş** olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur...” buyrulmaktadır.⁴⁵ Âyet-i kerîmeden “mehir tesbit edilmeden kadını boşamanın caiz olduğu” anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mehir belirlenmeden yapılmış evliliğin sahih olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁶

Bakara sûresi 237. âyette “Bir **mehir belirlediğiniz** halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız belirlediğiniz mehrin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların başışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır...” buyrulmuştur.⁴⁷

Âlimler Nisa sûresi 4. âyeti mehrin farziyyetine delil olarak göstermiştir.⁴⁸ Yüce Allah, “Kadınlara **mehirlerini** borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.” buyurmaktadır.⁴⁹ Âyetin sebep-i nüzûlü mehrin kadının hakkı olduğunu ve severek, gönül hoşnutluğuyla verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰

Âyetteki hitabın ise veliye ya da kocaya mı olduğu tartışılmıştır. Kadın cahiliye döneminde şîğâr⁵¹ nikâhı ile mehirden hiçbir hak tanınmayarak mahrum bırakılabiliyordu. Şîğâr nikâhında ya hiç mehir verilmiyor ya da mehri kadının velisi alıyordu. Öyle ki kız çocuğu olduğunda ileride velisine getireceği mehirden dolayı “nâfice”⁵² şeklinde

⁴³ İbnü'l-Hümâm, Kemalüddîn Muhammed b. Abdülvahid es-Sîvâsî, *Fethü'l-Kadir*, ((y.y.), Dâru'l-Fikr, (t.y.)) 3/316-317; Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları 2003) 28/389, Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 221.

⁴⁴ Kurtubî, 5/23-24.

⁴⁵ Bakara 2/236. (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرَهُ مَتَاعاً) (بِالْمَعْرُوفِ حَقّاً عَلَى الْمُحْسِنِينَ)

⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, 3/316-317; Kurtubî, 3/197; İbn Kesîr, 6/439; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2/861.

⁴⁷ Bakara 2/237, (وَأَنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَيَصْنَفَ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ...)

⁴⁸ Kurtubî, 5/24.

⁴⁹ Nisa 4/4. (وَأْتُوا النِّسَاءَ صِدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْساً فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَرِيئاً)

⁵⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 9/491-494; Zemahşerî, 1/501; İbn Kesîr, 2/213.

⁵¹ Bir adamın diğerine mehirleri diğerlerinin nikahı olmak üzere beni kız kardeşimle evlendirmek üzere seni kız kardeşimle evlendiriyorum demesidir. Serahsî, Mabsût, V/105.

⁵² İbnü'l-Arabî nâficeyi bir kimsenin kızını evlendirdiği zaman kocadan almış olduğu başlık parası olarak tanımlamaktadır. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 9/491.

isimlendirilirdi.⁵³ Katade, Rebi' b. Enes, Abdullah b. Abbas gibi fakihler hitabın kocaya olduğunu, Ebu Sâlihe ise hitabın veliye olduğunu ifade etmiştir. Fakat âyette kocalardan bahsedildiği için iki görüşten ilki tercihe şayan bulunmuştur.⁵⁴

20. âyette "Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz öbürüne (**mehir olarak**) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın."⁵⁵ Cahiliyede erkekler mehri geri almak için kadına iftira atarak onu kötü göstermeye çalışıyorlar, kadınlar da bu durumdan korunmak için mehirlerini geri veriyorlardı. Âyette bu tür davranışlarla eşinden boşanmak isteyen erkeklerin mehirleri geri almaktan uzak durmaları emredilmiştir.⁵⁶

24. âyette ise "Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (**mehir ile**) istemeniz size helâl kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamınıza karşılık kararlaştırılmış olan **mehirlerini** verin. **Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.**"⁵⁷ Âyette geçen "mallarınızla" ifadesi ile mehrin mal niteliğinde olması gerektiği ifade edilmiştir. Buradan hareketle ilk dönem Hanefî âlimler Kur'an ya da fıkıh öğretmenin mehir yerine geçemeyeceğini, bunun ibadet cinsinden bir iş olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁸

25. âyette ise "İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayıp alın, **mehirlerini de âdete uygun olarak verin...**" buyurulmaktadır.⁵⁹

Maide sûresi 5. âyette "...Mümin kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da **mehirlerini vermeniz** kaydıyla evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir..."⁶⁰

⁵³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 9/491.

⁵⁴ Taberî, 7/553-556; Zemahşerî, 1/501; Kurtubî, 5/23-24; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/513; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 222.

⁵⁵ Nisa 4/20. (وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِخْلِيهِنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا)

⁵⁶ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/38-39;

⁵⁷ Nisa 4/24, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا (اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا)

⁵⁸ İbnü'l-Hümâm, 3/318-320, 339-340; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 224.

⁵⁹ Nisa: 4/25, (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتَ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ (بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأُوْرَهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ أَنْ تَبْتَغُوا مِنْهُنَّ فَانْكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأُوْرَهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

⁶⁰ Maide: 5/5. (الْكِتَابِ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

Ahzâb sûresi 49. âyette "Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda **onlara müt'a verin** ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."⁶¹ 50. âyette ise "Ey Peygamber! Biz sana **mehirlerini verdiği** eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helal kıldık. Ayrıca, **diğer müminlere değil de sana has olmak üzere, mehirsiz olarak** kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mümin kadını da (sana helal kıldık.) Müminlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."⁶²

Mümteherine sûresi 10. âyette "Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helal değildir. Kâfirler de müslüman hanımlara helal olmazlar. **Mehir olarak** harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. **Mehirlerini verdiği** takdirde bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah hakıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁶³

Hiz. Peygamber'in evlenmek isteyen bir sahabiye mehir olarak bir şeyler vermesini bildirdiği, fakir olduğunu görünce "demirden bir yüzük dahi olsa getir"⁶⁴ buyurmuş, sahabi onu da temin edemeyince Kur'an'dan bildiğini öğretmesi karşılığında nikâhını kıymıştır.⁶⁵

⁶¹ Ahzâb: 33/49. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَخُوهُنَّ (سَرَاحًا جَمِيلًا))

⁶² Ahzâb: 33/50. (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَخْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي أَنْتَبْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ (بَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَأُمَّرَاءَ مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا))

⁶³ Mümteherine 60/10. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مَهَاجِرَاتٍ فَاغْتَسِبْنَ اللَّهُ اعْلَمَ بِيَمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَأَنْتُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفَرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ)

⁶⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahihi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, ((y.y.), Dâru Tûki'n-Necât, 2001), Nikâh, 41, Hadis No: 5871

⁶⁵ İbnü'l-Hümâm, 3/319.

Cumhur, mehir belirlenmeden akdedilen nikâhın geçerli olduğunu kabul ederken,⁶⁶ Mâlikî mezhebi mehri nikâhın rûknü olarak kabul ettiğinden mehir belirlenmeksizin akdedilen nikâhı geçersiz kabul etmektedir.⁶⁷

Nikâh akdi sırasında mehir belirlenmiş ve evlilik devam ederken koca, karısının kusuru olmaksızın boşanma kararı almışsa ve karısına mehri daha önce vermemişse ya da kısmen vermişse boşanma ile kadına mehrinin tamamını vermesi gerekmektedir.⁶⁸

1.3. Nafaka Mükellefiyeti

Nafaka, sözlükte "yenecek yemek, katık, maişet ve diğer zaruri ihtiyaçların karşılanması maksadıyla kişinin kendisi ve aile fertleri için harcadığı her şey" anlamına gelirken terim anlamı olarak "beslenme, giyim, kuşam ve barınma ihtiyaçları ile sağlık giderleri ve bunlara tabi olan şeyleri" ifade etmektedir.⁶⁹

Nafaka kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu başka kimseler için gerekli harcama yaptığı şey olarak tanımlanabilir. Başkasına ödenen nafakayı gerekli kılan üç temel sebep vardır: Bunlar evlilik, akrabalık ve mülkiyettir. Nafaka konusunda ilk olarak evlilik ele alınır. Çünkü evlilik akrabalığın başlangıcı olarak kabul edilir. Evlilikte nafaka eşler arasında nikâh akdinin başladığı andan itibaren varlık kazanır. Evliliğin hukukî anlamda sona ermesiyle başlayan iddet dönemi denilen sürecin sonuna kadar da devam eder. Ancak boşanmada iddet müddeti içerisinde kadına verilmesi gerekli olan nafakaya ise **iddet nafakası** denilmektedir.⁷⁰

Talâkın hukukî sonuçları içerisinde yer alan iddet nafakası iddet süresiyle sınırlıdır. İslam hukukunda iddet, "bir erkeğin ya da kadının evlilik sona erdikten sonra başka bir kimseyle evlenebilmesi için geçmesi gerekli olan süredir."⁷¹ Bu süre içinde kadının nafakasının ve kalacağı yerin temin edilmesi önem arz etmektedir. Kur'an'da iddet nafakası ile ilgili şu âyetler yer almaktadır:

⁶⁶ Serahsî, Mebsût, XXIV/125; Şâfiî, el-Ümm, V/75; İbn Hâzım, el-Muhallâ, IX/86; Bakara 2/236, (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنِ (طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَقَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ)

⁶⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/45-47.

⁶⁸ Nihat Dalgın, İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme, *OMÜİFD*, 18/18-19, 62.

⁶⁹ İbn Manzûr, 10/357-358; Muhammed b. Ya'kub, Firûzâbâdî, *Kâmusû'l-Muhit*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005), 926; Erdoğan, 443.

⁷⁰ Erdoğan, 443; Özdemir, Recep, İslam Hukukunda Kadının Mali Hakları, *AÜBKSS II*, Adıyaman, 2016, 177; Detaylı Bilgi için bkz: M. Zeki Uyanık, İslam Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası, *NEÜİFD*, 47/2019, 57-87, 69.

⁷¹ İsfahânî, 324; Erdoğan, 229; Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 2/369; Kahraman, 106.

"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar **meşru hakları** vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁷²

"Varlıklı olan, nafakayı varlığına göre versin. Rızkı daraltılmış olan da nafakayı Allah'ın ona verdiğinden versin. Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemesin. Allah, güçlüğün arkasından kolaylık ihsan eder."⁷³

"... Onların (**annelerin**) yiyeceği, giyeceği örfe uygun olarak babaya aittir. Hiç kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez...."⁷⁴

"Kendileriyle temas etmediğiniz veya kendilerine bir mehir belirlemediğiniz kadınları boşarsanız bunda size bir vebal yoktur. O kadınları, zengin olanlarınız gücüne göre, fakir olanınız da yine gücüne göre, **ma'ruf bir mal** ile faydalandırınız (onlara veriniz). Bu, muhsinler üzerine bir borçtur."⁷⁵

"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman iddetlerine doğru boşayın ve o iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. Onları **evlerinden çıkarmayın**, kendileri de çıkmassınlar. Ancak açık bir kötülük yapmaları (hali) müstesna..."⁷⁶

"O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların **imkânlarını daraltmak yoluyla** kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar **nafakalarını karşılayın**. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara **karşılığını ödeyin** ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir."⁷⁷

İddet nafakası hakkı, bütün iddet bekleyen kadınlar için geçerli değildir. Bu nafakanın şekli ve verilmesi gereken durumlar, evliliğin sona erme şekliyle kadının hamile olup olmaması ile alakalıdır. Bu durumları şu şekillerde ele almak mümkündür:

⁷² Bakara 2/228. وَالْمَطْلَقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُغُو لَثُنَّ (أَحَقُّ بِرِزْقِهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

⁷³ Talâk 65/7. (لِيُنْفِقَ دُونَ سَعَتِهِ وَمَنْ قَبِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا)

⁷⁴ Bakara 2/233. (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا)

⁷⁵ Bakara 2/236. (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّبِعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا (بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ))

⁷⁶ Talâk 65/1. (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّكُم بِهَا بَيِّنَاتٌ مِّنْ اللَّهِ... بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ)

⁷⁷ Talâk 65/6. (أَرْضَعْنَكُمْ فَاتُّوهُنَّ أُجُورُهُنَّ وَأُتِمِرُوا بِنِسَابِكُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَسُدُّوا لَهُ الْأُخْرَى)

1.3.1. Kocanın Ölümünde Beklenen İddette Nafaka Hakkı

Kur'ân-ı Kerîm'de "İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler."⁷⁸ buyrulmaktadır. Kocasını ölen kadın için dört ay on gün yahut hamile ise doğum yapana kadar bir süre iddet olarak belirlenmişken⁷⁹ bu dönem için nafaka ve süknâ hakkı tanınmamıştır.

Şöyle ki Bakara sûresi 240. âyette "İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁸⁰ buyrulmaktadır kocasını ölen kadın için kocasının ölmeden önce bir yıllık nafakasını vasiyet yoluyla bırakması düzenlenmişti. Daha sonra Nisa sûresi 12. Âyet (Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir...) ile kadın kocasına mirasçı kılınmış ve Hz. Peygamber'in "Mirasçıya vasiyet yoktur."⁸¹ hadisiyle karı-koca arasında mirasçılık durumu düzenlenmiştir. Kadın, çocuğu yoksa ¼ (dörtte bir), çocuğu varsa 1/8 (sekizde bir) pay alacaktır.⁸² İddet süresi ise bir yıl yerine dört ay on gün olarak belirlenmiştir.⁸³

Nisâ, 4/12, Bakara, 2/12 ve 234. âyetlerinin Bakara, 2/240. âyetini nesh edip etmediği tartışma konusu olmuştur. Bazı âlimler nesh ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁴ Ancak Mücahid ve İmam Şâfiî nafaka hakkının nesh olduğunu fakat mesken hakkının bir sene olarak kaldığını ifade etmişlerdir.⁸⁵

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/117; Bakara 2/234. (وَالَّذِينَ يَتُوفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا)

⁷⁹ Taberî, 23/453, 454; İbn Kesîr, 8/149, 151.

⁸⁰ Bakara 2/240, (وَالَّذِينَ يَتُوفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي (أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

⁸¹ Tirmizî, Sünen, IV/433, Hadis No: 2120.

⁸² Nisa 4/12, (وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ ذِيٍّ...)

⁸³ Bakara 2/234 (وَالَّذِينَ يَتُوفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا...); Erbay, Celal, "Nafaka", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul, TDV Yayınları, 2006), 32/282; Asutay, 38.

⁸⁴ Taberî, 5/254, 255; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/131, 526.

⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/131.

Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, İbn Zübeyr, Mücahid, İbrahim, Âta, Hasan, İkrime, Katade gibi birçok sahabi ve âlim Bakara sûresi 240. âyetin Nisa sûresi 12. âyet ile nesh edildiğini ifade etmişlerdir. Said İbn Müseyyeb ise Ahzâb 49. âyet ile nesh edildiğini⁸⁶ söylemiştir.⁸⁷

Taberî, Mücahid ve İbn Abbas'tan bu âyetin muhkem olduğu rivâyet edilmiştir. Bakara Sûresi 234. âyet ile kocası ölen kadına dört ay on gün beklemesi emredilmiştir. Bu âyette ise kocası ölen kadınların, bu süreden sonra bir yılı tamamlayana kadar kocalarının evlerinde kalabilmeleri için müsaade ve kocaya vasiyet etmesini emretmiştir.⁸⁸

Bir diğer görüş ise Ebû Müslim'in görüşüdür. O, âyetin tahsis edildiğini düşünmektedir. Cahiliye döneminde kocası ölen kadınlar bir yıl iddet beklemekteydi. Allah ise âyet ile kadının beklemesi gereken iddetin dört ay on gün olduğunu, kocanın nafaka ve süknâ hakkı için bir yıl vasiyet etmesini, fakat kadın dört ay on gün sonra iddetini bitirdiğinde evlenmek isterse vasiyeti yerine getirmekle mükellef olmadığını ifade etmiştir.⁸⁹

1.3.2. Evliliğin Tek Taraflı İradeyle Bitmesi Sonucu Beklenen İddette Nafaka Hakkı

Yüce Allah, Bakara sûresi 228. âyette "*Boşanan kadınların kendileri üç âdet görünceye kadar beklerler. Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsa Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler...*" boşanan kadınların iddet süresini belirlemiştir. Ric'î Talâk ile boşanmış olan kadın hamile olsun ya da olmasın iddet nafakasına hak sahibi kabul edilmiştir. Bu kadın tam anlamıyla ayrılmış değildir. Kocasının talebiyle evliliğe devam edecektir. Hz. Peygamber'in "*Kocanın karısına dönme hakkı bulunursa kadın nafaka ve süknâ hakkına sahiptir.*"⁹⁰ hadis-i şerifi bu konuda çerçeveyi çizmektedir. Hamile olması durumunda ise Allah'ın "*Eğer*

⁸⁶ Ayetin nesh edilmiş olmasıyla alakalı şu rivayet aktarılır. İbn Zübeyr "Ben Osman'a Bakara Sûresi'nde yer alan "*İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.*" âyetini diğer âyeti kerime nesh etmiş bulunmaktadır. Neden onu yazdın?" dedim. Dedi ki; Kardeşimin oğlu, onu olduğu gibi bırakmalısın. Çünkü ben Kur'an'dan hiçbir şeyi yerinden değiştiremem; el-Kurtubî, 3/226.

⁸⁷ İbn Kesîr, 1/658-660.

⁸⁸ Kurtubî, 3/226-227; Taberî, 5/258.

⁸⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 6/493-494.

⁹⁰ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemirî el-Endülüsî İbn Abdülber, *el-İstizkâr* thk. Salim Muhammed Ata, Muhammed Ali Muavviz, (Beyrût, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 6/129, 157-158.

hamileyseler, çocuklarını doğurana kadar nafakalarını verin."⁹¹ buyruğu gereği çocuğun doğumuna kadar iddet nafakası alır.

Fakihler ric'î talâk ile boşanmış olan kadının iddet nafakası alacağı konusunda icma etmişlerdir. Kadın, iddeti içinde kendisinin yaşaması için hazırlanmış olan evden dışarı çıkmaması şartı ile Bakara sûresi 228 ve 233, Talâk sûresi 1, 6 ve 7. âyetlerine göre bütün çeşitleriyle nafakayı hak eder.⁹²

Bâin Talâk ile boşanmış olan kadın ise Talâk Sûresi 6. âyet sebebiyle hamile olması durumunda çocuğu doğurana kadar iddet nafakası alır. Bu hükümde icma söz konusudur.⁹³

İhtilaf ise bâin talâkla boşanmış kadının hamile olmaması durumunda iddet nafakasına hak kazanıp kazanmadığı hususundadır. Hanefîler iddet süresince nafaka hakkının varlığına işaret ederken cumhura göre bâin talâkla boşanmış, hamile olmayan kadın iddet nafakasını hak etmez.⁹⁴

Fasit nikâh akdi ile evlenmiş kimselerin ayrılmaları durumunda iddet söz konusu değildir. Fakat zifaf meydana gelmiş ve kadın hamile ise çocuğu doğurana kadar iddet nafakasına hak kazanır.⁹⁵

Biz de bâin talâk ile boşanan kadına, boşamanın olumsuz sonuçlarından korunabilmesi açısından iddet nafakası verilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

1.3.3. Evliliğin Mahkeme Yoluyla Bitmesinden Dolayı Beklenen İddette Nafaka Hakkı

Mahkeme yoluyla ayrılıkta ya fesih ya da tefrîk söz konusudur.

Fesih: Genel olarak fesih kararı; din farkı, hürmet-i musâhara, bülûğ muhayyerliği, küfuvvet, mehr-i misil ile ilgili konularda verilebilmektedir.

Gayr-i müslim karı-kocadan, kadının İslam'ı kabul etmesi durumunda kocaya İslam teklif edilir, kabul etmezse araları ayrılır ve kadının iddet beklemesi gerekir. Kadın iddet nafakasına hak kazanmıştır. Bunun aksi durumda ise (kadın İslam'dan çıkarsa) kocanın herhangi bir yükümlülüğü yoktur.⁹⁶

⁹¹ Talâk 65/6, (وَإِنْ كُنَّ أَوْلَاتٍ حَمْلًا فَانْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ).

⁹² Abdurrahman b. Muhammed Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 4/502, 504; Erbay, *Nafaka*, 32/282; Uslu, 1442.

⁹³ Erbay, *Nafaka*, 32/282.

⁹⁴ H. İbrahim Acar, *İslam Aile Hukuku*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 325.

⁹⁵ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 2/488; Dönmez, İbrahim Kâfi, "Nesep", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınlar 2016), 32/574.

⁹⁶ Celal Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 43; Dirik, Mehmet, *İslam Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller*, *İHAD*, sy., 25, (2015), 151.

Karı-kocadan hangisi hürmet-i musâharayı gerektirecek bir fiilde bulunursa o sorumlu tutulur. Her iki halde de ayrılık vuku bulur. Kadının iddet beklemesi gerekmektedir. Kadının bu fiili işlemesi durumunda iddet nafakası hakkı düşer. Erkeğin fiili işlemesi durumunda erkek iddet nafakasını karşılamakla yükümlü olur.⁹⁷

Dengi olmayan biriyle evlenmiş olan kadının, velisinin ya da evlendikten sonra ergin olan kız çocuğunun denklik sebebiyle fesih talebinde bulunması sonucu ayrılık söz konusu olabilmektedir. Velisi tarafından evlendirilmeyen kız çocuğu büluğ muhayyerliği ile ayrılık talebinde bulunabilir. Böyle bir ayrılık sonucunda kadının iddet beklemesi ve bu bekleme süresi içerisinde kadının **nafakasını erkeğin temin etmesi** gerekmektedir.⁹⁸

Nikâh akdi esnasında mehir belirlenmez ve koca da karısına mehr-i misilden daha az mehir verirse kadın kocasından bu miktarın mehr-i misil miktarına tamamlanmasını talep edebilir. Erkek karısının bu talebini yerine getirmediğinde kadın, nikâhın akdinin fesh edilmesini talep ederek mahkemeye başvurabilir. Neticede böyle bir durumdan kaynaklanan ayrılık sonucunda kadının beklemesi gereken iddet vardır ve koca bu bekleme süresi içerisinde kadının nafakası konusunda yükümlü kılınmıştır.⁹⁹

Cumhur, kocanın kusuru sebebiyle kadının fesih hakkını kullanmasından ileri gelen iddet beklemelerde kadının nafaka hakkı olduğunu, aksine kadının kusurlu olduğu durumlarda nafaka hakkının düştüğünü kabul etmektedir.¹⁰⁰

Tefrîk: Sözlükte "iki şeyi birbirinden ayırmak" anlamına gelmektedir.¹⁰¹ İstilahî olarak mahkeme yoluyla hâkim kararıyla boşama anlamında kullanılmaktadır. Bu şekilde kazâî boşanmaya çağdaş İslam hukukunda tefrîk denilir.¹⁰² Tefrîk, erkekten kaynaklanan ve kadın açısından evliliği zora sokan sebepler sonucu gerçekleşmektedir. Tefrîk yoluyla gerçekleşen boşanmalarda kadın iddet bekler. Boşanmaya erkek sebep olduğu için iddet süresince kadın nafaka alır.¹⁰³

Fakat kadının sıhrî yakınları ile zina vb. ilişki durumu sebebiyle gerçekleşen tefrîk durumunda kocanın nafaka mükellefiyeti düşmektedir.¹⁰⁴

⁹⁷ Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 44.

⁹⁸ Mevsilî, 4/3, 8-9.

⁹⁹ Ruhi Özcan, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, (İzmir: (m.y) 1996), 81.

¹⁰⁰ Ârif Basrî, *Nafakâtü'z-Zevce fi't-Teşrîf'l-İslâmî*, (Beyrut, ed-Dâru'l-İslâmiyye, 1981), 341; Özdemir, 178.

¹⁰¹ İsfahânî, 378.

¹⁰² Erdoğan, 557.

¹⁰³ Erbay, *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 46.

¹⁰⁴ Dirik, 152; Özdemir, 178.

1.4. Süknâ Mükellefiyeti

Süknâ, (سكن) se-ke-ne fiilinin isim masdarı olup "kişinin, gayr-ı menkûlun tamamında veya oda, kat gibi bir kısmında; yalnız ya da mal sahibi ile beraber, devamlı olarak mekânı kullanma ve mekânda sakin olma (ikamet etme) hakkını ifade eder."¹⁰⁵

Kadın iddet beklemek ile yükümlü olduğunda kocanın, onun nafaka ve süknâ hakkını karşılaması istenmiştir. Süknâ hakkı karşılanan kadının iddet süresince evinden çıkmaması istenmiştir.¹⁰⁶

İddet bekleyen kadının süknâ hakkı, evliliğin sona eriş şekline göre değişiklik arz etmektedir.

Yüce Allah, "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) **evlerinden çıkarmayın**, kendileri de çıkasınlar"¹⁰⁷ buyurmaktadır. İslam hukukçuları nâşize olmamak şartıyla, ric'ât talâk iddetinde kadının süknâ hakkı olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁰⁸ Hamile olması halinde bâin talâk ile boşanmış kadının süknâ hakkı olduğu konusunda âlimlerin ittifakı mevcuttur.¹⁰⁹ Bâin talâk ile boşanmış ve hamile olmayan kadın konusunda ise ihtilaf vardır. Hanefîler süknâ hakkı olduğunu kabul ederken¹¹⁰ İmam Mâlik ve İmam Şâfiî süknâ hakkının olduğunu fakat nafaka hakkının olmadığını, İbn Ebî Leyla, Davud ez-Zâhirî, Ebû Sevr ve İshak b. Râhûye ise nafaka ve süknâ hakkının olamayacağını ifade etmişlerdir.¹¹¹ Ahmed b. Hanbel'den ise iki rivâyet nakledilmiştir. İlki söz konusu âyet sebebiyle mesken (süknâ) temin edilmesinin vacip olduğu, diğeri ise Fatıma binti Kays hadisi¹¹² sebebiyle mesken temin edilmesinin vâcip olmayacağı şeklindedir.¹¹³

¹⁰⁵ İbn Manzûr, 13/211; Hacı Mehmet Günay, "Süknâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 38/48.

¹⁰⁶ Işık, 129.

¹⁰⁷ Talâk 65/1 (... يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ)

¹⁰⁸ Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (t.y.)), 3/156-158; Serahsî, 5/188; İbn Rüşd, 3/108; Günay, *Süknâ*, 38/49.

¹⁰⁹ Muhâmmed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990), 5/96-97; Şîrâzî, 3/156-158; İbn Rüşd, 3/113-114; Günay, *Süknâ*, 38/49.

¹¹⁰ Serahsî, 5/188-189; Kâsânî, 3/209.

¹¹¹ Kâsânî, 3/209; İbn Rüşd, 3/113-114.

¹¹² Hz.Peygamber Fatıma binti Kays'a "iddetini İbn-i Ümmi Mektûmun evinde bekle" buyurmuştur. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (et-Tefsîru'l-Kebîr), 6/433

¹¹³ Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Kâfi fi Fıkhi'l-İmâm Ahmed*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/229-230; Günay, *Süknâ*, 38/49.

Ric'î talâktan bâin talâka ve kocanın ölmüş olması durumunda beklenen iddet çeşidine doğru kadının süknâ mükellefiyetinin azaldığı söylenebilir.¹¹⁴

1.5. Şer'î Tahlil/Hülle

Şer'î tahlil, "hürmet-i galîzayı (evlenme haramlığını) ortadan kaldırarak evvelki koca için nikâhı yenilemenin helal olmasına vesile olan bir muamele" şeklinde tanımlanmaktadır.¹¹⁵ Üçüncü boşamadan sonra kadın kocasına haram olur. Şer'î tahlil, "helal kılma" anlamına gelmektedir. Kadının eşiyle tekrar evlenebilmesinin caiz (helal) kabul edilebilmesi için, ikinci bir kocayla sahih (geçerli) bir evlilik yapması gerekmektedir. İslam hukukunda kadının yaptığı bu ikinci evliliğe şer'î tahlil denilmiştir.¹¹⁶ Cahiliye döneminde de mevcut olan hülle, kurala karşı bir uygulama olduğu için o dönemde de makbul görülmemektedir.¹¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de erkeğin üçüncü boşamadan sonra tekrar eski eşine dönmesinin hangi şartlarda gerçekleşebileceği âyette açıklanmıştır:

*"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir."*¹¹⁸

Âyette geçen (حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) "boşandığı kocasından başka birisiyle evlenmedikçe" ibaresi ve konu ile ilgili hadisler ve sahabe uygulamalarından hareketle âlimler şer'î tahlilin geçerli kabul edilebilmesi için bazı şartlar öne sürmüşlerdir.¹¹⁹

Bu şartlar:

Kadın ikinci kocasıyla sahih bir nikâhla evlenmiş olmalı,

Nikâh sonrasında eşler arasında bilfiil cinsi münasebette bulunulmuş olmalı,

114 Acar, *İddet*, 21/470.

115 Erdoğan, 536; Kahraman, 194.

116 İbn Rüşd, 3/81; Kâsânî, *Bedâi'u-Sanâi'*, 3/187; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 413; Saffet Köse, "Hülle", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul, TDV Yayınları, 1998), 18/475; Saffet Köse, *Hülle ve Hüllecilik Konusuna İslam'ın Bakışı*, Mehîr Dergisi, Yaz/2 (1998), 43.

117 Demircan, 25.

118 Bakara 2/230. (وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) فَان طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ

119 Cezîrî, 4/74; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endülüsî el-Kurtubî, *el-Muhalla bi'l-Âsa*, (Beyrut: Dâru'l- Fikr, (t.y.)), 9/415; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1984), 8/442-443; İbnü'l-Hümâm, 4/177-178; Muahmed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993), 4/271, Hadis No: 2856.

İkinci evlilik; ölüm, fesih veya boşanma ile normal bir şekilde sona ermiş olmalıdır. Buna ilave olarak kadının, ikinci kocasından iddetini tamamlamış olması gerekmektedir.¹²⁰

İslam, üç talâk ile karısını boşayan erkeğe böyle bir durumda geri dönüşün ne denli zor olduğunu yukarıdaki şartlar ile göstermektedir. Bu anlamda Bakara sûresi 230. âyet ile kocanın böyle bir davranıştan sakınması gerektiği mesajı verilmektedir.¹²¹ Bunun dışında, kadını eski kocasına helal kılmak üzere, anlaşmalı olarak bu tür bir nikâhın tarafı olmak kınanmıştır. Hz. Peygamber ashâbına "Size kiralık tekeyi haber vereyim mi?" diye sordu. Ashâb, "Evet ya Rasûlallah" dedi. Peygamberimiz, "O (kiralık teke), anlaşmalı evlilikle, kadını eski kocasına helal kılan kişidir." buyurdu.¹²²

Peygamberimize Rifaa'nın hanımı gelmiş ve "Rifaa beni üç defa boşadı ve boşama kesinleşmiş oldu. Beni üç talâkla boşadı. Benimle Abdurrahman b. Zübeyr evlendi." demişti. Daha sonra ise onun iktidarsız olduğunu ifade etmiş, Hz. Peygamber, "Hayır, sen onun balcağızından oda senin balcağızından tatmadıkça ona tekrar dönemezsin." buyurmuştur.¹²³

Hz. Ömer döneminde karısını üç talâkla boşayan bir kimseye şehirde fakir bir kimse bulunduğunu, bu kimse ile eski karısını nikâhlanmasını ve ertesi gün boşamasını istemesini tavsiye ettiler. Fakir şahsa bu şekilde evlilik akdi yapması teklif edildi, o da kabul etti. Zifafa girdiklerinde kadın adamdan hoşlandı ve kendisini boşamamasını istedi ve adam da boşamadı. Bunun üzerine ilk kocanın adamları Hz. Ömer'e gelerek şikâyette bulundular. Hz. Ömer ikinci eş olan adama karısını boşamamasını, boşaması halinde kendisini

¹²⁰ Acar, İslam Aile Hukuku, 146; Serahsî, Mabsût, 6/9; Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/366-367.

¹²¹ İsmail Hakkı Bursevî, 1/397; Saffet Köse, *Hülle ve Hüllecilik Konusuna İslam'ın Bakışı*, Mehir Dergisi, Yaz/2 (1998), 44; Erdem, Suat, *İslam Hukukuna Göre Tahlîl Nikâhı*, *EKEV Akademi Dergisi*, Yaz/56, (2013) 27-28.

¹²² Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, ((y.y.), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, (t.y.) 9, Nikâh, 33; Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk, *Sünen-i Tirimizî*, thk. Beşâr İvâd Ma'rûf, (Beyrût, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), Nikâh, 28; Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, (t.y.)), Nikâh, 15; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettah Ebu'l-Gudde, Halep: Mektebetü'l-Matbbûati'l-İslâmiyye, 1986, Talâk, 12; Ebû Muhammed b. Abdurrahman Dârimî, *Müsned*, (Suud, Dâru'l-Muğnî, 2000), Nikâh, 53; Köse, *Hülle ve Hüllecilik Konusuna İslam'ın Bakışı*, 47; Erdem, 30; Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/367; Ateş, *Kur'ânı Kerîm'de Evlenme ve Boşanma İle İlgili Ayetlerin Tefsiri*, 276-277.

¹²³ Zemahşerî, 1/303; İsmail Hakkı Bursevî, 1/397; Hadis metni için bkz; Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, *Sahihi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, ((y.y.), Dâru Tûki'n-Necât, 2001), Libâs, 6 (Hadis-i Şerif metninde geçen كَسْبًا kelimesi ile kastedilen cinsi münasebettir. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 6/449) Benzer hadis-i şerif için bkz; Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, *el-Musannef*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988, 3/542, Hadis No: 16944.

cezalandıracağını söyledi. Bunu yaparak hüllele tevessül eden ilk kocayı da cezalandırmış oldu.¹²⁴

"Şer'î Tahlil" konusunda görüşü sorulduğunda İbn Abbas, "Kim Allah'a hile (hud'a) yapmaya kalkışursa Allah da onun hilesine mukabele eder." buyurmuştur. Said b. Cübeyr, muhallil'in mel'un olduğunu söylemiştir.¹²⁵

Helal kılmak maksadıyla yapılan nikâh akdinde Hanefîlere göre nikâh akdi sahih fakat şart ("beni eski kocama helal kıl" ya da "seninle evlenip seni ilk kocana helal kılacağım") geçersizdir. Şafîilere ve Hanbelîlere göre bu nikâh batıldır. Malikîler ise böyle bir nikâhı fasit görmüşler ve nikâhın feshinin gerektiğini belirtmişlerdir.¹²⁶

1.6. Müt'a

Sözlükte "menfaat, faydalanma, yeterli azık ve faydalanmak" anlamındaki müt'a, fıkhî talâk, nikâh ve hac kelimeleri ile birlikte kullanıldığında değişik mânâlara gelmektedir. Boşanmanın hukukî sonuçlarından biri olan müt'a "boşanmış kadınlara ve özellikle mehir belirlenmeden yapılan bir nikâhı takiben temas, halvet olmadan boşanan kadına verilecek malî ifade etmektedir." Müt'a örfe göre değişebilmektedir. Müt'a üç ya da beş parça elbise olarak kabul edilmektedir. Koca bunların kendisini verebileceği gibi kıymetini de verebilir.¹²⁷

Kur'ânı Kerîm'de "Kendilerine el sürmediğiniz, mehirlerini tespit etmediğiniz kadınları boşamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Onları yararlandırın, zengin olan kendi gücü, darda olan da kendi gücü oranında, maruf (meşru ve örfe uygun) bir şekilde yararlandırın. (Bu) iyilik edenler üzerinde bir haklıdır."¹²⁸ buyurulmaktadır.

¹²⁴ Abdurrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir, *el-Musannef*, (Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1982), 6/265-267, Hadis No: 10766-10780; Said b. Mansûr, Ebû Osman, *Süneni Saîd b. Mansûr*, (Hind: Daru's-Selefiyye, 1982), 2/75-76, Hadis No: 1992-1997; Beyhakî, Ahmed b. El-Hüseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7/552, Hadis No: 14981; İbn Hazm, 9/423; Şevkânî, 6/271, Hadis No: 2856; İbn Kudâme, *el-Muğnî fi Fıkhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, 8/471; Muhammed Reşid b. Ali Rîzâ b. Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, ((y.y.), el-Heyetü'l-Musriyyetü'l-Ammeti li'l-Kitâbi, 1990), 2/313; Köse, *Hülle ve Hüllelilik Konusuna İslam'ın Bakışı*, 48.

¹²⁵ İbn Hazm, 9/429; Erdem, *İslam Hukukuna Göre Tahlil Nikâhı*, 30-31.

¹²⁶ Köse, *Hülle ve Hüllelilik Konusuna İslam'ın Bakışı*, 46; Koçak, Zeki, Şart Nazariyesi Açısından İslam Aile Hukukunda Evlenme ve Boşanma, *EKEV Akademi Dergisi*, Güz 19/64, (2015) 354; Erdem, 33; Mevdûdi tefsirinde bunun (hülle) nikâh değil zina olduğunu ifade etmiştir. Ebu'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (İstanbul: İnsan Yayınları), 2005, 1/182;

¹²⁷ Erdoğan, 435; Kahraman, 147; Dalgın, *İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme*, 63; Ateş, *Kur'ânı Kerîm'de Evlenme ve Boşanma İle İlgili Ayetlerin Tefsîri*, 280-283.

¹²⁸ Bakara 2/236, (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ) (متاعاً بالمعروفِ حقاً على المحسنين).

Âyet-i kerîmede belirli bir miktar ifade edilmemiş, ölçü olarak kocanın maddi gücü ve maruf (örfe uygun) olma şartları getirilmiştir. Dolayısıyla koca maddi gücü nispetinde ve bulunduğu toplumun örfünde karşılığı olan bir hediye ile ayrıldığı eşine ikramda bulunmalı ve eski eşini faydalandırmalıdır. Bununla birbirlerine karşı duyabilecekleri öfkenin ve yaşayabilecekleri psikolojik sıkıntıların azaltılması, ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.¹²⁹

Sehl ibn Sa'd ve Ebu Useyd'in rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.v.), Ümeyme ile nikâhlanmış, elini ona uzattığında Ümeyme'nin bundan rahatsız olduğunu görüp onu boşayarak Useyd'den, Ümeyme'ye mavi iki elbisenin verilmesini ve geri götürülmesini istemişti.¹³⁰ Ayetlerden ve hadislerden ortaya çıkan müt'anın boşanan kadın için kocanın vermesinin öngörüldüğü tavsiye mahiyetinde bir hediye olduğudur.

SONUÇ

İnsan hayatında bir takım yükümlülüklerle sorumlu tutulmuş ve bu yükümlülükler karşısında kendisine bir takım görevler verilmiştir. Herkesin üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirmesi öncelikle insânî bir vazifedir. Toplumun temelini teşkil eden ailenin varlığına oldukça önem veren dinimiz, boşanmada özellikle zarar gören kadının korunması ve haklarını teslim için bir takım mükellefiyetler getirmiştir.

Talâk konusu, Kur'an-ı Kerîm'de üzerinde oldukça önemli bir şekilde durulan ve toplumun ıslahı noktasından hareketle, sağlam bir aile yapısına sahip toplum oluşabilmesi adına oldukça hassasiyet gösterilen bir konudur. Bu amaca yönelik olarak, âyetlerde talâk ile ilgili olarak geniş malumat verilmiş ve hukukî açıdan bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Âyetlerde hükmü bulunan hususların temel hedeflerinden bir diğeri, tarafların haklarını korumak ve özellikle kadının mağdur olmasının önüne geçmektir. Evliliğin sonlandırılıp boşanmanın gerçekleşmesi, her ne kadar İslâm'ın temel aldığı hedeflerin ufkunda olmasa da gerektiğinde bu yola da bir çıkış yolu olarak başvurulabileceği bir durumdur.

İddet kavramı, kadının yeni bir evlilik yapabilmesine bir hazırlık dönemi ve talâk sonrası oluşabilecek psikolojik sıkıntıların giderilmesi adına belirli bir süre kadının beklemesi anlamlarına gelmektedir. Bu süre zarfında, dinin ana maslahatlarına uygun olarak belirli şekilde hayatını devam ettirebilecek şartların sağlanması ve hayatının kolaylaştırılması kocasının kadın üzerindeki haklarından birisidir. Bunun yanında nesebin tüm şüphelerden ve yanlış anlamalardan uzak tutulması amaçlanmıştır.

Mehir, özüne bakıldığı zaman insanlık tarihi kadar eski olup ailenin birlik ve beraberliğini sağlaması hususunda hukukî yaptırımları ifade eder. Mehrin kadın için belirlenmiş oluşu, kadının malî anlamda korunmasının amaçlandığını göstermektedir. Kadının gönül rızası olmadan mehrinin alınması kabul edilmemiştir. Hz. Peygamber (sav) mehrin önemini ifade etmek üzere demirden bir yüzük de olsa mehir verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Günümüzde tartışmalara neden olan ve mağduriyetlere sebebiyet verdiği görülen nafaka yükümlülüğünün taraflar arası haksız malî kazançlara sebep olmaktadır. Bir taraf bu

¹²⁹ Dalgın, *İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme*, 44.

¹³⁰ Buhârî, Talâk, 3.

durumdan mağdur olmakta iken zaman zaman maddi gücü yeni bir evliliğe dahi elverişli olmamaktadır. Diğer taraftan ise nafaka almaya devam eden eş bu durumu fırsata çevirerek dinî ve hukukî olmayan davranışlar (gizli evlilik vs.) yapabilmektedir. İslam ise mu'teddeye nafaka hakkı tanımaktadır. İddet süresi bittikten sonra kocaya çocukların nafakaları haricinde herhangi bir sorumluluk yüklememektedir.

İslam'ın boşanmış kadın için öngördüğü mâli haklardan süknâ hakkı, kadının yeni hayatına hazırlık yaptığı dönemde iddet boyunca korunması olarak kabul edilebilir. Boşanmış kadına hediye olarak verilen müt'â ise İslam'ın tavsiye ettiği müttakilere yakışan bir davranış olarak kabul edilmiştir. Netice olarak İslâm, bireylerin sağlıklı bir zihin ve toplum yaşamına sahip olmalarını gaye edinmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir. *el-Musannef I-XI*, Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1982
- Acar, H. İbrahim. *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017
- Acar, Halil İbrahim. "İddet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 21/466-471 İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Asutay, Hasip. *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: TDV Yayınevi, 2015
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Ankara: Kılıç Kitabevi, 1982,
- Aydın, Mehmet Akif. "Mehir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 28/389-391, Ankara, TDV Yayınları 2003,
- Basrî, Ârif. *Nafakâtü'z-Zevce fi't-Teşrî'l-İslâmî*, Beyrut, (y.y.) ed-Dâru'l-İslâmiyye, 1981,
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1978,
- Beyhakî, Ahmed b. El-Hüseyn. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, 10 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslamiyye ve Istilahat-ı Fikhiyye Kamusu*. 8. Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli Âlisi*, Ankara: Akçağ Yayınevi, 1993,
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah. *Sahihi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9.cilt. (y.y.), Dâru Tûki'n-Necât, 2001,
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*. 5. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003,
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerîm*. 3. Cilt. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1972,
- Dalgın, Nihat. İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme, *OMÜİFD*, 18/18-19, 35-69
- Dalgın, Nihat. *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun: Etüt Yayınları, 1999.
- Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdurrahman. *Müsned*. 4. Cilt Suud, Dâru'l-Muğnî, 2000,
- Davudoğlu, Ahmed. *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali (Türkçe Anlamı)*, İstanbul: Sentez Neşriyat, 1981
- Demircan, Adnan. Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh, *Diyanet İlmi Dergi*, c. 49, Sayı 3, 21-42.
- Dirik, Mehmet İslam Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller, *İHAD*, sy., 25, 2015, 135-159,
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012,

- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Nesep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32/573-575 İstanbul: TDV Yayınlar 2016,
- Ebû Bekir b. Ebû Şeybe. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, el-Musannef I-VII, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988,
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî. *Süneni Ebî Dâvûd*. 4. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, (t.y.),
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn Yayınevi, İstanbul, (t.y),
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meali* haz. Düccane Cündioğlu, İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1993,
- el-Mevdûdi, Ebu'l-Alâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. 7. Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005
- Erbay, Celal. *İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erbay, Celal, "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32/282-285, İstanbul, TDV Yayınları, 2006,
- Erdem, Suat. İslam Hukukuna Göre Tahlîl Nikâhı, *EKEV Akademi Dergisi*, Yaz/56, (2013) 23-38
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 2016, eş-Şâfiî, Muhâmmed b. İdris. *el-Ümm*. 8. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990,
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr. *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 4. Cilt. Beyrût: Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (t.y),
- Fahreddin er-Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyin et-Teymî. *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. 32. Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 3. Baskı, 1999,
- Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kub. *Kâmusû'l-Muhit*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005,
- Gözübenli, Beşir. "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28/353-356. Ankara, TDV Yayınları, 2003,
- Güllüce, Veysel. *Âyetlerin Mensûh Sayılmasında Rol Oynayan Yaklaşımlar*, İstanbul, Alternatif Düşünce Yayınevi Dağıtım, 2007,
- Günay, Hacı Mehmet. "Süknâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38/48-50, 48. İstanbul: TDV Yayınları, 2010,
- Heyet, (Abdülkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım). *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*, İzmir: TDV Yayın Matbaacılık, 2014,
- Işık, Şemsettin. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evlenme ve Boşanma, Ankara, Nuhbe Yayınları, 2016,
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemirî el-Endülüsî. *el-İstizkâr*. thk. Salim Muhammed Ata, Muhammed Ali Muavviz, 9. Cilt. Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrût, 2000
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endülüsî el-Kurtubî. *el-Muhalla bi'l-Âsar I-XII*, Beyrut: Dâru'l- Fikr, (t.y.),
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmail b. Amr b. Kesîr el-Kurayşî ed-Dimeşkî. *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm I-VIII*, thk. Sami b. Muhammed Selâme, (y.y.) Dâru Tîbe, (t.y.)
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Kâfi fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed I-IV*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Muğnî fî Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*. 10. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1984,
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, 2. Cilt. (y.y.), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, (t.y.),
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhâmmmed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. 15. Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 3. Baskı, 1993
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhâmmmed b. Ahmed b. Muhâmmmed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid*. 4. Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004,
- İbnü'l-Hümâm, Kemalüddîn Muhammed b. Abdülvahid es-Sivâsî. *Fethü'l-Kadir*. 10. Cilt. (y.y.): Dâru'l-Fikr, (t.y.),
- İsmail Hakki Bursevi. *Ruhu'l-Beyân* 10. Cilt. İstanbul: Damla Yayınevi, 8. Baskı, (t.y.)
- Kahraman, Abdullah. *Fıkıh İlmi ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016,
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016,
- Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekr b. Mes'ud. *Bedâi'u-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*. 7. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986,
- Koçak, Zeki. Şart Nazariyesi Açısından İslam Aile Hukukunda Evlenme ve Boşanma, *EKEV Akademi Dergisi*, Güz 19/64, (2015) 355-368,
- Koçyiğit, Talat. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Ankara: Kılıç Yayınevi, (t.y.)
- Komisyon. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5. Cilt. Ankara: Saray Matbaacılık, 4. Baskı, 2012
- Komisyon. *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli (Diyanet Vakfı)*,
- Köse, Saffet. "Hülle", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 18/475-477 İstanbul, TDV Yayınları, 1998,
- Köse, Saffet. *Hülle ve Hüllecilik Konusuna İslam'ın Bakışı*, Mehîr Dergisi, Yaz/2 (1998), 43-50,
- Kurtubî, Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kurân*. thk. Hişâm b. Semîr el-Buhârî. 20. Cilt. Riyâd: Daru Âlemü'l-Kütüb, 2003,
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-'Azmi, 8. Cilt. Abû Dabî: Müessesetü Zeyd b. Sultan, 2004,
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî. *Tefsîru'l-Mâtürîdî, (Te'vîlâtü Ehli's-Sünne)* 10. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005,
- Merğînânî, Ali b. Ebî Bekr b. Abdülcelil el-Ferğânî. *el-Hidâye Şerhu Bidâyet'l-Mübtedi*. 4. Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, (t.y.),
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Hanefî. *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*. 5. Cilt. Kâhire: Matba'atü'l-Halebî, 1937
- Muhammed Esed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. 3. Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, *es-Sünen*. thk. Abdülfettah Ebu'l-Gudde, 8. Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbbûati'l-İslâmiyye, 1986,
- Özcan, Ruhi. *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, İzmir: (m.y) 1996
- Özdemir, Recep. *İslam Hukukunda Kadının Mali Hakları*, AÜBKSS II, Adıyaman, 2016, 171-181,
- Öztürk, Mustafa. *Kuran-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, 2014,
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul: Yeni Boyut, 2019
- Rağîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kurân*, (y.y): (m.y), (t.y.)

- Reşid Rıza, Muhammed Reşid b. Ali Rızâ b. Muhammed. *Tefsîru'l-Menâr*. 12. Cilt. (y.y.), el-Heyetü'l-Musriyyetü'l-Ammeti li'l-Kitâbi, 1990,
- Said b. Mansûr, Ebû Osman. *Süneni Saîd b. Mansûr*. 2. Cilt. Hind: Daru's-Selefiyye, 1982,
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsüddîn, *Kitâbu'l-Mebsût*. 30. Cilt. Beyrût, Dâru'l- Ma'rife, 1993,
- Şevkânî, Muahmmmed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah. *Neylü'l-Evtâr*. 8. Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1993,
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (t.y.),
- Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerir b. Yazîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmilî. *Câmi'ul-Beyân fî Te'vîli'l-Kurân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, 24. Cilt. (y.y.): Müessesetü'r-Risâle, (t.y.)
- Tirmizî, Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Beşâr Ivâd Ma'rûf, 6. Cilt. Beyrût, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998,
- Uslu, Rifat. Talâk Sûresinin Aile Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi, *USAD*, c. 11, Sayı 59, 2018, 1437-1443,
- Uyanık, M. Zeki, İslam Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası, *NEÜİFD*, 47/2019, 57-87.
- Yıldırım, Celal. *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, 2. Cilt. İstanbul: Bahar Yayınları, 1971,
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed bin Abdürrezzâk el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (y.y): Dâru'l-Hidâye, (t.y.)